

شالوده لازم برای حمایت از حقوق مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران وجود دارد

اشاره:

موضوع حقوق مالکیت فکری از مباحث عمده تجارت جهانی در آینده است که نظر به اهمیت ویژه آن در گفت‌وگوهای دور اروگوئه به طور مفصل مورد بررسی قرار گرفت و توافقنامه‌ای با عنوان TRIPS تنظیم شد. اجرای این توافقنامه برای اعضای سازمان جهانی تجارت الزامی است، زیرا که نحوه پیگیری و رسیدگی به شکایات مربوط به نقض کنندگان حقوق مالکیت فکری در توافقنامه یادشده، پیش‌بینی شده است. داشتن اطلاعات شفاف در خصوص حقوق مالکیت فکری، گستره آن در ابعاد اقتصادی، فرهنگی و ادبی، نحوه بهره‌گیری از این توافقنامه، حقوق مالکیت فکری و وضعیت جمهوری اسلامی ایران در قالب عضویت در سازمان جهانی مالکیت فکری، از مباحثی است که برای اندیشمندان، هنرمندان، مبتکران و مخترعان کشور و نیز دست‌اندرکاران تولید و تجارت کالاهای سنتی و آثار فرهنگی و هنری و پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای جالب توجه است. در خصوص این موارد، خبرنگار نشریه «بررسی‌های بازرگانی» با آقای دکتر اسفندیار امیدبخش معاون اجرایی نمایندگی نام‌الاختیار تجاری گفت‌وگو کرده است. ماحصل این گفت‌وگو را با هم می‌خوانیم.

- تعریف حقوق مالکیت فکری چیست؟
- حقوق مالکیت فکری در معنای وسیع کلمه عبارت است از حقوق ناشی از آفرینش‌ها و خلاقیت‌های فکری در زمینه‌های علمی، صنعتی، ادبی و هنری. حقوق مالکیت فکری به طور معمول به دو حوزه تقسیم می‌شود: ابتدا حقوق مالکیت صنعتی، دوم حق تقلید (کپی‌رایت) و حقوق جانبی آن.
- حقوق مالکیت صنعتی را هم می‌توان به دو بخش عمده تقسیم کرد: اول حقوق مربوط به علائم مثل علائم تجاری و علائم جغرافیایی که در صورت حفظ شکل متمایز، آنها می‌توانند تا

- مدتی نامحدود مورد حمایت قرار گیرند.
- دوم حقوق مربوط به اختراع و طراحی صنعتی که شامل اختراعات، طرح‌های صنعتی و اسرار تجاری می‌شود و مدت حمایت از آنها به طور معمول محدود است. کپی‌رایت هم که از نظر لغوی به معنای حق نسخه‌برداری یا حق مؤلف است، از نظر اصطلاحی به حقوق پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و علمی اطلاق می‌شود که می‌تواند طیف گسترده‌ای از آثار مکتوب تا آثار سمعی - بصری و آثار تجسمی و صنایع دستی و نقشه‌فالی و گلیم و نرم‌افزارهای رایانه‌ای را دربرگیرد.
- حقوق مربوط به کپی‌رایت را هم می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: اول کپی‌رایت یا حقوق پدیدآورندگان اصلی آثار مذکور و دوم حقوق جانبی یا حقوق اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمان‌های پخش‌کننده.
- سابقه تلاش‌های بین‌المللی برای حمایت از حقوق مالکیت فکری چگونه است؟
- تلاش‌های بین‌المللی برای توسعه مقررات ناظر بر حمایت از حقوق مالکیت فکری طی بیش از یک قرن به طور عمده تحت
- ۷- کنوانسیون رم برای حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمان‌های پخش رادیو تلویزیونی (۱۹۶۱)
- ۸- معاهده همکاری در مورد حق اختراع (۱۹۷۰)
- سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) که یکی از سازمان‌های تخصصی سازمان ملل می‌باشد، خود دارای ۱۷۷ عضو (تا ۱۴ مارس ۲۰۰۱) از آمریکا تا بنگلادش است. با این حال نقایص کنوانسیون‌ها و موافقتنامه‌های قبلی و نبود یک سازوکار اجرایی مؤثر در آنها باعث شد حقوق مالکیت فکری در مذاکرات دور اروگوئه در قالب موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) مطرح شود که سرانجام به تصویب «موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (TRIPS)» منجر شد.
- ممکن است در خصوص موافقتنامه TRIPS توضیحاتی ارائه کنید؟
- موافقتنامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (TRIPS) یکی از اجزای تفکیک‌ناپذیر سند نهایی دور
- عنايت سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) و سازمان‌های سلف آن انجام شده است. این تلاش‌ها به تصویب تعدادی کنوانسیون و موافقتنامه انجامیده است که تعهدات بین‌المللی برای حمایت از صاحبان حقوق مالکیت فکری را وضع نموده‌اند. برخی از این کنوانسیون‌ها و موافقتنامه‌ها عبارتند از:
- ۱- کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی (۱۸۸۳)
- ۲- کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری (۱۸۸۶)
- ۳- موافقتنامه مادرید درباره ثبت بین‌المللی علائم (۱۸۹۱)
- ۴- موافقتنامه لاهه درباره سپرده‌گذاری بین‌المللی طرح‌های صنعتی (۱۹۲۵)
- ۵- موافقتنامه نیس درباره طبقه‌بندی بین‌المللی کالاها و خدمات برای ثبت علائم (۱۹۵۷)
- ۶- موافقتنامه لیبون برای حمایت از علائم منبع و ثبت بین‌المللی آنها (۱۹۵۸)

اروگونه و یکی از سه رکن موافقتنامه‌های سازمان جهانی تجارت (شامل موافقتنامه‌های مربوط به تجارت کالا، خدمات و مالکیت فکری) است. این موافقتنامه جامع‌ترین سند بین‌المللی در مورد حقوق مالکیت فکری است و حوزه‌هایی مثل حق نسخه‌برداری (کپی‌رایت) و حقوق جانبی، علائم تجاری، علائم جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، حق اختراع، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه و اطلاعات افشانشده یا اسرار تجاری را دربرمی‌گیرد.

این موافقتنامه، اولاً اصول اساسی گات مثل شفافیت، رفتار ملی و دولت کامله‌الوداد را به حقوق مالکیت فکری گسترش می‌دهد. نائماً استانداردهای حداقل را برای حمایت از حقوق حوزه‌های فوق تعیین می‌کند. ثالثاً اصلاحات و رویه‌های لازم برای اجرای حقوق مالکیت فکری در کشورهای عضو را تجویز می‌کند. رابعاً نظام عمومی حل اختلاف در سازمان جهانی تجارت را برای رسیدگی به اختلافات مربوط به موافقتنامه TRIPS نیز قابل دسترس می‌سازد.

■ موافقتنامه TRIPS چه اهدافی را دنبال می‌کند؟

□ طبق مقدمه موافقتنامه، اهداف آن عبارتند از کاهش انحرافات و موانع موجود بر سر راه تجارت بین‌الملل، ارتقای حمایت از حقوق مالکیت فکری و تضمین این که خود اقدامات و رویه‌های اجرای حقوق مالکیت فکری به مانعی برای تجارت مشروع تبدیل نشوند. ولی اهداف مذکور در مقدمه موافقتنامه را باید همراه با ماده ۷ آن تفسیر کرد که می‌گوید: «حمایت از حقوق مالکیت فکری و اجرای این حقوق باید به ارتقای نوآوری در فناوری و انتقال و توزیع فناوری کمک کند، به نحوی که با استفاده متقابل تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان دانش فنی همراه بوده و به رفاه اجتماعی و اقتصادی و توازن حقوق و تعهدات منجر شود.

■ اصول موافقتنامه TRIPS چگونه است؟

□ در موارد ۳ و ۴ و ۵ موافقتنامه، اصول و قواعد اساسی آن ذکر شده است که همان اصل قایل نشدن تبعیض است که خود از دو اصل فرعی «رفتار ملی» و «دولت کامله‌الوداد» تشکیل می‌شود.

طبق اصل رفتار ملی (ماده ۳)، هر عضو سازمان جهانی تجارت با اتباع اعضای دیگر آن باید رفتاری مانند اتباع خود داشته باشد. حال آنکه طبق اصل دولت کامله‌الوداد (ماده ۴)، هر امتیاز یا معافیتی که یک عضو به اتباع یک عضو دیگر می‌دهد، فوری و بدون هیچ قید و شرطی به اتباع اعضای دیگر نیز تعمیم خواهد یافت. اصل رفتار ملی جلوی تبعیض بین اتباع سایر کشورهای عضو را می‌گیرد.

در ماده ۸ موافقتنامه نیز تحت عنوان «اصول» آمده است که اعضا به شرط نقض نکردن مقررات موافقتنامه می‌توانند به اتخاذ اقدامات زیر بپردازند:

اول، اقدامات لازم برای حفظ بهداشت و تغذیه و همین‌طور گسترش منافع عمومی در بخش‌های حایز اهمیت حیاتی برای توسعه اجتماعی، اقتصادی و فناوری و دوم، اقدامات مقتضی به منظور جلوگیری از سوءاستفاده صاحبان حق مالکیت فکری از این حق و همین‌طور پرهیز از توسل به روش‌هایی که به گونه‌ای غیرمعقول تجارت را محدود می‌سازد یا بر انتقال بین‌المللی فناوری اثر منفی دارد.

■ ویژگی‌های عمده موافقتنامه TRIPS کدامند؟

□ موافقتنامه TRIPS سه ویژگی عمده دارد:

۱- تعیین استانداردهای حداقل برای حمایت از حقوق مالکیت فکری تحت پوشش این موافقتنامه.

۲- تأکید بر مسأله اجرا، یکی از ویژگی‌های موافقتنامه TRIPS که آن را از کنوانسیون‌های سازمان جهانی مالکیت فکری متمایز می‌سازد، تأکید آن بر اجرای مفاد موافقتنامه در کشورهای عضو است.

۳- یکی دیگر از ویژگی‌های متمایز موافقتنامه TRIPS نیز تأمین سازوکاری برای حل اختلافات مربوط به تعهدات این موافقتنامه است.

■ حقوق مالکیت فکری در ایران چگونه است؟

□ اگر رژیم حقوق مالکیت فکری ایران را هم مانند موضوع حقوق مالکیت فکری به دو بخش حق نسخه‌برداری (کپی‌رایت) و حقوق مالکیت صنعتی تقسیم کنیم، در ایران قوانین زیر در این حوزه‌ها جاری است.

در زمینه حقوق مالکیت صنعتی، مهم‌ترین قانون ایران

«قانون ثبت علائم و اختراعات» مصوب سال ۱۳۱۰ می‌باشد که هنوز معتبر است. به علاوه ایران در سال ۱۳۳۷ به «کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی» (تا اصلاحیه لیبن مورخ ۳۱ اکتبر ۱۹۵۸) و در سال ۱۳۷۷ نیز به اصلاحیه‌های استکهلم ۱۹۶۷ و ۱۹۷۹ کنوانسیون پاریس

ملحق شده است که مفاد آن طبق ماده ۹ قانون مدنی (۱۳۰۷) در حکم قانون داخلی بوده و لازم‌الاجرا است. ولی از آنجا که قانون اجرای کنوانسیون پاریس هنوز تصویب نشده است، این کنوانسیون در ایران اجرا نمی‌شود.

در سال ۱۳۸۰ هم الحاق ایران به «موافقتنامه مادرید درباره ثبت بین‌المللی علائم» در هیأت وزیران به تصویب رسید. در ضمن ایران در سال ۱۳۷۵ به «کنوانسیون تنوع زیستی» (CBD) نیز پیوست.

در زمینه حق نسخه‌برداری و حقوق جانبی آن هم نخستین بار در سال ۱۳۴۸ «قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان» به تصویب رسید که «قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی» مصوب سال ۱۳۵۲ آن را تکمیل می‌کند. در این بخش از مالکیت فکری، ایران به هیچ قرارداد بین‌المللی ملحق نشده است.

در سال ۱۳۷۹ نیز «قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای» در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید که در زمینه نرم‌افزارهای رایانه‌ای قوانین مذکور در مورد حق نسخه‌برداری و حق اختراع را تکمیل می‌کند. البته هنوز آیین‌نامه اجرایی این قانون تصویب نشده است.

در سال ۱۳۸۰ نیز لایحه «الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان جهانی مالکیت فکری» در مجلس شورای ملی به تصویب رسید.

براساس قوانین مذکور، از حقوق صاحبان حقوق مالکیت فکری در حوزه‌های مشمول این قوانین حمایت به عمل آمده و برای نقض این حقوق، مجازات‌های کیفری و مدنی پیش‌بینی شده است. اگرچه ایران عضو برخی از کنوانسیون‌های مذکور در موافقتنامه TRIPS نیست و در مورد برخی حوزه‌های تحت پوشش این موافقتنامه نیز قانون خاصی در ایران وضع نشده است، ولی شالوده لازم برای حمایت از حقوق مالکیت فکری تا حد زیادی در نظام حقوقی ایران وجود دارد.

